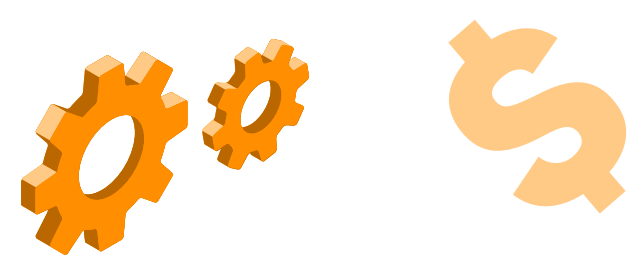

Несиенің мәні, функциялары және түрлері

PhD, доцент Досжан Р.Д

Дәріс жоспары:

1. Несиенің мәні, функциялары
2. Тауар айналымына қызмет көрсету
3. Айналым шығындарын үнемдеу
4. Капиталдың шоғырлануын жеделдету
5. Ғылыми-техникалық прогресті жеделдету
6. Банк несиесі

Несие не үшін қажет?

Несиенің жұмыс істеу мүмкіндігін тудыратын заңдылық – бұл қаражаттың уақытша босатылуы және кәсіпорындардың өндірістік қорларының қозғалысы процесінде оларға уақытша қажеттіліктің пайда болуы.

Несие – бұл пайыз төлеу және қайтару шартында уақытша пайдалануға (қарызға) берілетін ссудалық капитал қозғалысы.

Несиелік қатынас элементтері

Қарыз беруші - қарызды беретін несиелік қатынастың бір жағы. Қарыз беруші - бұл уақытша пайдалануға қарыз беруші субъектілер болып табылады

Қарыз алушы – бұл несиені алушы және оны қайтаруға міндетті, несиелік қатынастың екінші жағы.

Несиенің функциялары

Несиенің түрлері

Коммерциялық несие

Банктік несие

1. Өтеу мерзімі бойынша

Қысқа мерзімді
Орта мерзімді
Ұзақ мерзімді

2. Өтеу тәсілдері бойынша

Біржолғы жарнамен
өтелетін несиелер
Бөліп-бөліп өтелетін
несиелер

3. Несие пайызын алу әдістері бойынша

Жалпы өтеу кезінде
пайыз төленетін
несиелер
Біркелкі
жарналарымен
проценті төленетін
Қарыз алушыға
тікелей несие берген
кезде банк пайызын
ұстап қалатын
несиелер

4. Несие беру тәсілдері бойынша

Өтемақы несиелері
Ақылы несиелер

5. Несиелеу әдістері бойынша

Біржолғы несиелер
Несиелік желі

6. Пайыздық ставкалардың түрлері бойынша

Белгіленген пайыздық
мөлшерлеменен
несиелер
Өзгермелі пайыздық
мөлшерлемелер
Сатылы ставкалар

7. Несие саны бойынша

Бір банк берген
несиелер
Синдикатталған
несиелер
Параллель несиелер

8. Қамтамасыз етудің болуына қарай

Сенімгерлік несиелер
Контокорренттік несиелер
Кепіл шарты
Кепілгерлік шарты
Кепілдік

ҚЗ несиесі көлемі – 7,7
трлн.тг

Несиесі бар белсенді халық
саны – 7,5 млн

Экономикалық белсенді
халықтағы үлесі - 77%

4- Дәріс- Несиенің мәні, функциялары және түрлері

Дәріс жоспары:

1. Несиенің мәні, функциялары
2. Тауар айналымына қызмет көрсету
3. Айналым шығындарын үнемдеу
4. Капиталдың шоғырлануын жеделдету
5. Ғылыми-техникалық прогресті жеделдету
6. Банк несиесі

Несие (латын *creditum* - қарыз, қарыз) – бұл ең күрделі экономикалық санаттардың бірі. Оның тарихи генезисінің алғышарты қарабайыр коммуналдық жүйенің ыдырауы кезеңінде қоғамның мүліктік стратификациясы болды. Алайда, несие объективті қажеттілікпен сипатталатын жағдайлардың пайда болуына ақша-тауар қатынастарының қалыптасуы мен дамуы әсер етті.

Қазіргі таңда Қазақстанда несие ұғымымен таныс емес, әрі несиелік өнімнің тұтынушысы болып көрмеген адам кем де кем болғандықтан, бұл ұғыммен толық танысудың маңызы зор.

Несиенің болуының жалпы экономикалық себебі, кез-келген басқа шығындар санаты сияқты, тауарлық өндіріс болып табылады. Нақты несие үшін негізгі қалаушы мәні – осындай сипаттама ретінде қайтарымды, өтеулі қозғалыс құны.

Объективті негізмен қатар несиелік қатынастардың пайда болуы мен жұмыс істеуінің нақты себептері бар.

Атап айтқанда, несиенің жұмыс істеу мүмкіндігін тудыратын заңдылық – бұл қаражаттың уақытша босатылуы және кәсіпорындардың өндірістік қорларының қозғалысы процесінде оларға уақытша қажеттіліктің пайда болуы. Бұл қорлар әр сәтте бір уақытта ақшалай, өнімді және тауарлық нысандарда болатыны белгілі. Қорлар құнының қозғалысы – бұл бір функционалды формадан екіншісіне дәйекті үздіксіз ауысу. Бұл процесс өндіріс пен өнімді сатудың ұйымдастырушылық және техникалық сипаттамаларының айырмашылығына байланысты әр кәсіпорындағы айналым мен қор айналымының жеке сипатымен біркелкі емес объективті түрде сипатталады.

Нарықтық экономиканың өзгермейтін Заңы – ақша үнемі айналымда болып, үздіксіз айналымда болуы керек. Уақытша бос ақша қаражаты дереу несие капиталы нарығына түсіп, несие және қаржы институттарында жинақталып, содан кейін тиімді іске қосылып, қосымша инвестициялар қажет болған экономика салаларына орналастырылуы керек.

Несие – бұл пайыз төлеу және қайтару шартында уақытша пайдалануға (қарызға) берілетін ссудалық капитал қозғалысы.

Несие ақшалай капиталдың ссудалық капиталға өтуін қамтамасыз ете отырып, несие берушілер мен қарыз алушылар арасындағы несиелік қатынасты бейнелейді. Несиенің көмегімен заңды және жеке тұлғалардың уақытша бос қаражаттары мен табыстары экономикалық жүйе төңірегінде жинақтала отырып, уақытша және ақылы негізде пайдалануға берілетін ссудалық капиталға айналады.

Зерттеу заты сияқты, несие құрылымы бір бірімен өзара байланысты элементтерден тұрады. Мұндай элементтерге ең алдымен несиелік қатынастар субъектілері жатады. Несиелік мәміле бойынша несиелік қатынастар субъектісіне қарыз беруші және қарыз алушы жатады.

Қарыз беруші - қарызды беретін несиелік қатынастың бір жағы. Қарыз беруші - бұл уақытша пайдалануға қарыз беруші субъектілер болып

табылады. Қарыз берушілерге: банктер, банктік емес мекемелер, мемлекет, шарушылық субъектілері және халық жатады.

Қарыз алушы – бұл несиені алушы және оны қайтаруға міндетті, несиелік қатынастың екінші жағы.

Несиені қайта бөлу функциясы. Оның мақсаты несиені арқылы кейбір заңды және жеке тұлғалардың уақытша бос ресурстары есебінен басқалардың қаражатына уақытша қажеттіліктер қанағаттандырылатындығында. Осылайша, несиелік қайта бөлудің ерекшелігі – бұл уақытша бос ресурстарды ғана қамтиды.

Несиенің бұл қызметінің көмегімен экономикалық жүйенің бір саласынан екінші бір саласына капитал ағымы болады.

Алмастыру функциясы – нақты ақшаны айналым құралдарымен және несиені операцияларымен алмастыру. Бұл қызметі іске асу процесінде тек қана тауар айналысын емес, сондай-ақ нақты ақшалардың уақытша орнын ауыстыра отырып, ақша айналысын да жылдамдатады. Несиенің бұл қызметі несиелік ақшалар: чектер, вексельдер, несиелік карточкалар көмегімен жүзеге асырылады.

Тауар айналымына қызмет көрсету. Вексель, чек, несиенің картасы сияқты несиенің ақшаларының түрлері қолма-қол ақшаны қолма-қол ақшасыз операциялармен алмастыруды қамтамасыз етеді, ішкі және халықаралық нарықтардағы экономикалық қатынастардың механизмін жеңілдетеді және жеделдетеді.

Айналым шығындарын үнемдеу. Кәсіпорынның жұмыс істеу процесінде ақша қаражатының түсуі мен жұмсалуды арасында уақытша алшақтық пайда болады. Бұл жағдайда артық пайда ғана емес, сонымен қатар қаржылық ресурстардың жетіспеушілігі де пайда болуы мүмкін. Сондықтан қарыз алушылардың барлық дерлік санаттары қолданатын және капитал айналымын едәуір жеделдетуді, демек, жалпы айналым шығындарын үнемдеуді қамтамасыз ететін меншікті айналым қаражатының уақытша жетіспеушілігін өтеу үшін несиелер кең таралды.

Капиталдың шоғырлануын жеделдету. Капиталды шоғырландыру процесі экономиканың тұрақты дамуының қажетті шарты және кез-келген шаруашылық субъектісінің басым мақсаты болып табылады. Бұл мәселені шешуде нақты көмек өндіріс ауқымын едәуір кеңейтуге және қосымша пайда алуға мүмкіндік беретін қарыз қаражатымен қамтамасыз етіледі.

Ғылыми-техникалық прогресті жеделдету. Несиенің бұл рөлі ғылыми-техникалық ұйымдардың қызметін несиелендіруде айқын көрінеді, олардың ерекшелігі басқа салаларға қарағанда капиталды бастапқы инвестициялау мен дайын өнімді сату арасындағы уақыт алшақтығы болып табылады. Сондықтан көптеген ғылыми орталықтардың қалыптасуы жұмыс істеуі несиелік ақшаны пайдаланбай мүмкін емес.

Несие коммерциялық және банктік болып табылады. Олар қатысушылардың құрамы, несиенің объектілері, динамикасы, пайыз мөлшері және қызмет ету саласы бойынша ерекшеленеді.

Коммерциялық несиенің бұл жұмыс істеп тұрған кейбір кәсіпкерлердің басқаларға төлемді кейінге қалдыру арқылы тауарларды сату түрінде беретін несиесі. Ол борышкердің (сатып алушының) негізгі қарыз сомасын да, есептелген пайыздарды да белгілі бір мерзімде өтеу міндеттемесіне беріледі.

Коммерциялық несиені пайдалану борышкерлерден түсетін түсімдердің баяулауы жағдайында сатушыдан жеткілікті резервтік капиталдың болуын талап етеді.

Коммерциялық несиенің берудің бес негізгі әдісі бар:

- 1) вексель әдісі;
- 2) ашық шот;
- 3) белгілі бір мерзімде төлеген жағдайда жеңілдік;
- 4) маусымдық несиенің;

5) консигнация.

Коммерциялық несие объектісі – тауар капиталы. Ол өндірістік капиталдың айналымына, өндіріс саласынан тұтыну саласына тауарлардың қозғалысына тікелей қызмет етеді. Коммерциялық несиенің ерекшелігі – несие капиталы мұнда өнеркәсіппен біріктіріледі. Коммерциялық несиенің мақсаты – тауарлар мен олардағы пайданы сатуды жеделдету.

Банк несиесі – бұл несие-қаржы институттары (банктер, қорлар, қауымдастықтар) кез-келген шаруашылық субъектілеріне (жеке кәсіпкерлерге, кәсіпорындарға, ұйымдарға) ақшалай несие түрінде беретін несие. Банк несиесі – бұл экономикадағы несие қатынастарының ең көп таралған нысандарының бірі, оның объектісі несиеге ақша беру процесі болып табылады. Банктік несиені Ұлттық Банктен осындай операцияларды жүргізуге лицензиясы бар несиелік-қаржы ұйымдары ғана береді.

Банктік несие жіктеледі:

1. Өтеу мерзімі бойынша.

Қысқа мерзімді несиелер қарыз алушының меншікті айналым қаражатының уақытша жетіспеушілігінің орнын толтыруға берілетін мерзімі бір жылға дейінгі несие.

Орта мерзімді несиелер өндіріс және коммерциялық мақсаттар үшін 1 жылдан 3 жылға дейін беріледі.

Ұзақ мерзімді несиелер инвестициялық мақсаттарда қолданылады. Орташа өтеу мерзімі 3 жылдан 5 жылға дейін.

Онкольдық несие несие берушіден ресми хабарлама алғаннан кейін белгіленген мерзімде қайтарылады (өтеу мерзімі бастапқыда көрсетілмеген).

2. Өтеу тәсілдері бойынша.

Қарыз алушы тарапынан біржолғы жарнамен өтелетін несиелер. Қысқа мерзімді несиелерді қайтарудың бұл дәстүрлі түрі оңтайлы, өйткені ол сараланған пайыздық механизмді қолдануды қажет етпейді.

Несие шартының бүкіл қолданылу мерзімі ішінде бөліп-бөліп өтелетін несиелер. Қайтарудың нақты талаптары шартпен белгіленеді. Әрқашан ұзақ мерзімді несиелер үшін қолданылады.

3. Несие пайызын алу әдістері бойынша.

Жалпы өтеу кезінде пайыз төленетін несиелер.

Несие шартының бүкіл қолданылу мерзімі ішінде қарыз алушының біркелкі жарналарымен проценті төленетін несиелер.

Қарыз алушыға тікелей несие берген кезде банк пайызын ұстап қалатын несиелер.

4. Несие беру тәсілдері бойынша.

Өзінің шығындарын, оның ішінде аванстық сипаттағы шығындарды өтеу үшін қарыз алушының есеп айырысу шотына жіберілетін *өтемақы несиелері*.

Ақылы несиелер. Бұл жағдайда несиелер қарыз алушыға өтеу үшін ұсынылған есеп айырысу-ақша құжаттарын төлеуге тікелей міндетті.

5. Несиелеу әдістері бойынша.

Тараптар арасындағы шартта көзделген мерзімде және сомаға берілетін *біржолғы несиелер*.

Несиелік желі – бұл банктің қарыз алушы алдындағы келісілген лимит шегінде оған белгілі бір уақыт кезеңінде несиелер беруге заңды түрде ресімделген міндеттемесі.

6. Пайыздық ставкалардың түрлері бойынша.

Несиеудің барлық кезеңіне белгіленетін және қайта қарауға жатпайтын белгіленген пайыздық мөлшерлемен несиелер. Бұл жағдайда несиені пайдаланғаны үшін өзгермеген келісілген мөлшерлеме бойынша пайыздарды төлеу міндеттемесін өзіне алады.

Өзгермелі пайыздық мөлшерлемелер. Олар несие және қаржы нарығындағы жағдайға байланысты үнемі өзгеріп отырады.

Сатылы ставкалар мезгіл-мезгіл қайта қаралады. Күшті инфляция кезеңінде қолданылады.

7. Несие саны бойынша.

Бір банк берген несиелер.

Синдикатқа біріккен екі немесе одан да көп несие берушілер бір қарыз алушыға беретін синдикатталған несиелер.

Параллель несиелер. Бұл жағдайда әр банк клиентпен жеке келіссөздер жүргізеді, содан кейін қарыз алушымен мәміле шарттарын келіскеннен кейін жалпы келісім жасалады.

8. Қамтамасыз етудің болуына қарай.

Сенімгерлік несиелер, олардың қайтарылуын қамтамасыз етудің жалғыз нысаны несиелік келісім болып табылады.

Контокорренттік несие. Банк ұзақ мерзімді сенімді қарым-қатынастары бар клиенттерге, несиелік беделі өте жоғары кәсіпорындарға ашылатын контокорренттік шотты пайдалану кезінде беріледі.

Кепіл шарты. Мүлікті (жылжымалы және жылжымайтын) кепілге салу, егер міндеттеме орындалмаса, несие беруші - кепіл ұстаушы осы мүлікті сатуға құқылы екенін білдіреді.

Кепілгерлік шарты. Ол бойынша кепілгер басқа тұлғаның (қарыз алушының, борышкердің) кредиторының алдында соңғысының өз міндеттемелерін орындауы үшін жауап беруге міндеттенеді.

Кепілдік. Бұл заңды тұлғалар арасындағы міндеттемені қамтамасыз ету үшін кепілдік шартының ерекше түрі.

Несиенің түрлері тұтынушылық, ауылшаруашылық, ипотекалық, Мемлекеттік, Халықаралық деген басқа да түрлері бар.

2023 жылдың 1 сәуірінде Қазақстанның қаржы нарығына қатысушылардың жалпы несиелерінің жалпы сомасы 7,7 трлн теңгеге жетті, өсім 30%-дан асты. Белсенді несиелері бар қарыз алушылар саны 822 мың адамға өсті. Қазіргі уақытта республиканың экономикалық белсенді халқының 77 пайызын құрайтын 7,5 миллионнан астам адамның белсенді несиелері бар. Дегенмен, 1,5 миллион адамның ағымдағы несиелері бойынша төлем мерзімі 90 немесе одан да көп күн кешіктірілгенін ескеру қажет.